

УДК 94:327.324(73)(479.22)

Осмоловська О. Ю.,
кандидат історичних наук, доцент, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), mikhaylenko2111@gmail.com

Михайленко І. О.,
магістрантка факультету історичної освіти, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), mikhaylenko2111@gmail.com

Грузія – США: БАГАТОСТОРОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО (1991–2012 РР.)

Аналізується історичний досвід та зовнішньополітичні процеси Грузії, після проголошення незалежності в 1991 р. і по 2012 р. Висвітлюються особливості зовнішньополітичних пріоритетів Грузії, а саме співпраця з США, підкреслено привабливість і вигідність такого співробітництва як для Грузії, так і для Америки.

***Ключові слова:** зовнішня політика, міжнародні відносини, зовнішньополітичні орієнтири, інвестиції, демократизаційні процеси.*

В даний час Каспійський регіон і регіон Південного Кавказу, зокрема Грузія, являють собою зону прямого протистояння двох провідних світових держав: Росії і США. Чорноморсько–Каспійський регіон з кожним днем все більше перетворюється на вузол перетину інтересів економіки, геополітичних ігор, а також військової активності різних держав. У зв'язку з цим проблематика взаємин Грузії зі Сполученими Штатами Америки стає одним із актуальним напрямків історичних досліджень в сучасних міжнародних відносинах.

Завдання сформульованої теми дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати процес становлення та розвитку співпраці між двома країнами – США та Грузією, розглянути детально політику між двома державами в зазначений період, з'ясувати причини привабливості Каспійського регіону і регіону Південного Кавказу, а саме Грузії, для іноземного капіталу та охарактеризувати особливості початкового етапу співпраці між провідною країною світу – США та демократичною Грузією.

Проблема зовнішньої політики Грузії з моменту здобуття незалежності по теперішній час є достатньо розробленою. Для повного обсягу і з метою об'єктивності, так як багато робіт характеризуються суб'єктивністю суджень, були розглянуті різні підходи до вивчення даного питання: статті російських дослідників, багато з яких страждають явною анти грузинською спрямованістю; зарубіжних авторів, які внесли свій вклад у вивчення геополітичної ситуації на Кавказі, в роботах

грузинських вчених і грузинських джерелах з питань зовнішньої політики, які також відповідають духу часу і часто не відрізняються логічністю та об'єктивністю.

Серед таких досліджень варто відзначити наукові розвідки з різноманітних аспектів зазначеної тематики (зовнішньо-політичних, політико-дипломатичних, економічних відносин) наступних авторів: А. Б. Анджарідзе, З. З. Бахтурідзе, Д. З. Гудіашвілі, М. С. Дорошко, А. М. Киридон, Д. Т. Сухіашвілі, С. С. Троян, В. Г. Бжезинський, Р. Н. Гибрадзе.

Хочеться відзначити існування найбільшої монографії з питань Кавказького регіону «Геополітика Кавказу» К. С. Гаджиева. Безперечно заслугою автора є комплексний підхід у вивченні Кавказу, відсутність необґрунтованих висновків в плані відносин регіону з Росією та іншими країнами з урахуванням основних тенденцій в світовій політиці. Також слід виділити журнал «Центральна Азія і Кавказ», в якому публікуються статті грузинських, російських та західних дослідників, представників засобів масової інформації, політичної еліти. Вони відрізняються помірністю в поглядах, своїм лаконічним підходом і багатогранністю поглядів.

У кінці ХХ століття настав особливий період в історії грузинського народу: після розпаду СРСР – йому необхідно було знову будувати свою державність. У складній ситуації нового світового правопорядку початку 90-х років Грузія, історично знаходячись на перехресті Заходу і Сходу, Півночі і Півдня, зі зруйнованою економікою, відсутністю фінансів, фактично без збройних сил, здатних захистити політичну незалежність і цілісність країни, змушена була шукати новий зовнішньополітичний шлях розвитку.

Таким шляхом було вибрано курс на Захід, зокрема співробітництво з США, країнами Європи та міжнародними організаціями. Курс Грузії на США був пріоритетний. Орієнтація Грузії на Америку була пов'язана з бажанням врегулювання міжетнічних конфліктів і стабілізації політичної ситуації в республіці. Але не тільки. Йшлося, перш за все, про пошук моделі національного розвитку Грузії. Для грузинських політиків, особливо пострадянської пори, було характерне прагнення перенесення концепції західної, американської моделі розвитку суспільства на рідний ґрунт. Серед ідеологічних обґрунтувань даного курсу, можна назвати конфліктності між Грузією та Росією, внутрішню стабільність для Грузії зможе принести тільки повноцінна співпраця з західними партнерами [5, с. 23].

З таких кроків почалося співробітництво, яке триває і по сьогодні, між Грузією та США. Вашингтон, маючи потужний арсенал фінансових, торгово-економічних, військово-політичних, культурних та комунікаційних інструментів, активно впливає на процеси трансформації пострадянських держав та міжнародні відносини в регіоні. Тому вивчення зовнішньої політики США щодо Грузії, її цілей і пріоритетів є актуальним питанням, яке має не лише теоретичне, але й практичне значення. Вашингтон як ніхто інший, вклав величезні капіталовкладення в економічний, політичний розвиток, в зміцнення і відновлення національної єдності та приєднання загарбаних територій Грузії, тощо. Все це, ми спробуємо розглянути у статті.

Перш за все, хотілося б розпочати з підтримки США в 1992 р., після проголошення Грузією незалежності:

вони одними із перших визнали незалежність грузинів. 9 квітня 1991 року Грузія стала незалежною державою. Хоча багато країн, в тому числі Росія, були проти такого кроку. Країни які здобули незалежність з розпадом Союзу, безпосередньо зачіпали національні інтереси Росії: колишні союзні республіки були ланками єдиного з Росією господарського організму; на їх території проживає значна частина діаспори росіян, вони займають певне місце у військово-стратегічних планах Росії [4, с. 12]. Грузія також входила в їх число, і тому їй потрібно було боротися не лише з внутрішнім розбратом і занепадом країни, а й зовнішніми ворогами – сусідніми країнами, які мають на все власні інтереси.

Відразу ж після розпаду СРСР Вашингтон взяв курс на посилення американської присутності на пострадянському просторі. Одним з ключових аспектів політики Дж. Буша – старшого по відношенню до Нових Незалежних Держав, стала підготовка в квітні 1992 р. законопроекту «Про підтримку свободи», який передбачав американську урядову допомогу колишнім радянським республіками, в тому числі Грузії.

У березні 1994 року Грузія приєдналася до програми Північноатлантичного альянсу «Партнерство заради миру», про популярність якої свідчить той факт, що за шість місяців з дня її затвердження двадцять сім держав заявили про бажання брати в ній участь. У міру реалізації програми «Партнерство заради миру» Грузія все активніше втягувалася в спільні заходи та навчання. Поряд з кількісним збільшенням спостерігається зростання її масштабності і тривалості [11, с. 43].

Найбільш помітні кроки до розвитку співробітництва між США та Грузією, були зроблені з приходом до влади Б. Клінтона, вони ознаменували новий етап в політиці обох держав. В першу чергу, Вашингтон відніс до сфери своїх інтересів три держави Південного Кавказу і п'ять колишніх радянських республік Центральної Азії. Тоді ж було заявлено, що зацікавленість США даними регіонами обумовлена, в першу чергу, багатими запасами вуглеводневої сировини, що розташовується в басейні Каспійського моря. Також зазначалося, що США надають великого значення геополітичному положенню Південного Кавказу і Центральної Азії, оскільки всі держави, що входять в дані регіони, являють собою найважливіші ланки «стратегії Шовкового шляху», що веде до відродження історичних торгових зв'язків Китаю і держав Центральної Азії з Європою [3, с. 38–40].

Цей законопроект, який отримав назву «стратегія Шовкового шляху», був ухвалений в 1997 р. Грузія – основний союзник партнера США, що дуже важливо з багатьох точок зору: стратегічної, військової, комерційної. Новий шовковий шлях – це грандіозний проект, який вбрав в себе всі трубопроводи, автомобільні і залізні дороги, аеропорти і комунікаційні системи на всій території і від Центральної Європи до Китаю. Цей коридор повністю змінить економіку і політику Євразії. Грузія розташована в західній частині Південного Кавказу. За проектом, нафто і газопроводи пройдуть з Азербайджану (а в майбутньому, можливо, з Казахстану і Туркменістану) і перетнуть територію Грузії зі сходу на захід, перекачуючи нафту через грузинські міста. Контролюючи межу з Туреччиною, стратегічний район Чорноморського узбережжя, і закриваючи із заходу вихід Вірменії до моря, Грузія як би тримає в своїх руках

ключ від воріт на Кавказ, це межа між НАТО і Новим шовковим шляхом.

Суть законопроекту полягала в наступному: по-перше, домогтися демократизації країни, в чому вбачалися інтереси не тільки Грузії, але й Америки, адже велике значення відіграла присутність демократії в країні, яка входила до числа республік колишнього Радянського Союзу; по-друге, це прагнення створити в країнах Закавказького і Каспійського регіону, в тому числі і в Грузії, сприйнятливую сферу для впливу США; по-третє, це відповідало інтересам Сполучених Штатів щодо створення транспортної інфраструктури в цьому регіоні; по-четверте, це підтримувало американські приватні інвестиції в цих країнах. Варто підкреслити, що геостратегічний інтерес США до Грузії – двоякий. Зазвичай в першу чергу згадуються нафта, точніше роль цієї країни в якості коридору, через який повинен пройти новий нафтопровід, який західні концерни тягнуть з Баку в один з турецьких портів на Середземному морі. Не ризикуючи йти навпростець через неспокойний і погано контрольований Курдистан, вони вирішили прокласти трасу через територію Грузії. У зв'язку з цим стратегічно важливою проблемою стає контроль над Аджарією, яку при будівництві минути незручно, але яка вже владі Тбілісі була не підпорядкована [4, с. 42–45].

У серпні 1993 р. був призначений спеціальний координатор від США щодо врегулювання конфліктів в СНД (Дж. Коллінз) і було створено відповідний підрозділ в держдепартаменті. У той же період Вашингтон став активним учасником Мінської групи ОБСЄ з врегулювання карабаського конфлікту. Таким чином, все робилося для максимального закріплення лідируючих позицій США на Південному Кавказі і в Центральній Азії надовго і всерйоз, що з точки зору Вашингтона, мало сприяти інтеграції цих країн в західне співтовариство [6, с. 68].

1998 рік став переломним для Грузії. В її керівництві і в більшій частині політичної еліти країни дозріла думка, що республіка раз і назавжди візьме курс на Захід. У 1999-му році в грузинській пресі з'явилися повідомлення про те, що якщо раніше президент країни дотримувався тактики балансування в питанні про зовнішньополітичну орієнтацію, то нині він прямо заявляє про орієнтацію на Захід. На саміті СНД (квітень 1999 р.) Грузія вийшла з Договору про колективну безпеку країн Співдружності. В інтерв'ю газеті «Financial Times» в жовтні 1999 року президент Е. А. Шеварднадзе заявив, що до 2005 року Грузія голосно постукає в двері НАТО [1, с. 30].

Можна говорити про двосторонню зацікавленість як Грузії так і США, в подальшому співробітництві. Адже кожна з країн, прагне задовольнити свої інтереси, продовжуючи співпрацювати один з одним.

Мета грузинської дипломатії XXI століття – сприяти активізації міжнародних зусиль на шляху захисту інтересів Грузії та її громадян, й активна участь у формуванні основ мирної, безпечної, демократичної та економічно розвинутої світової спільноти. У Міністерстві закордонних справ Грузії вважають, що зовнішня політика є мостом, який з'єднує Грузію і світ, відповідно, Міністерство впроваджує зовнішню політику і дипломатію, в яких рушійною силою виступають принципи прогнозованості, сталості, послідовності. Завдання Міністерства – розробити стабільний курс

зовнішньої політики, здатний швидко адаптуватися до обставин, що змінюються. Така політика забезпечить ефективність роботи відомства в умовах неочікуваних змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі, й дозволить запобігти загрозам безпеці держави та її іміджу на міжнародній арені в умовах глобалізованого світового простору [9, с. 17].

З приходом до влади в Грузії Едуарда Шеварднадзе, Вашингтон отримав великий геополітичний подарунок, тому що в своїй попередній діяльності в якості міністра закордонних справ СРСР цей діяч проявив себе як відданий політик прозахідного напрямку, готовий на поступки не тільки по дрібницях, але і з принципових питань. Як і слід було очікувати, Шеварднадзе дуже скоро пріоритетним напрямком зовнішньої політики вибрав Захід. Однак причина радикального втручання США в грузинські справи на початку 2000-х рр. полягала в тому, що, незважаючи на очевидну антиросійську спрямованість політики Шеварднадзе, Грузія стала досить швидко відновлювати економічні зв'язки з Росією. До цього її штовхала об'єктивна необхідність, і режим Шеварднадзе виявився нездатним стати цьому на заваді [5, с. 54].

Об'єктивні геоекономічні інтереси Грузії привели її до необхідності розвитку відносин економічного співробітництва з США. Свою зацікавленість у розвитку довгострокового економічного співробітництва з Грузією демонструють і Сполучені Штати. Досить успішно створюється договірно-правова база економічного співробітництва Грузії та США. Ростуть і показники цієї співпраці. В подальші роки намітилася тенденція до зростання двостороннього товарообігу. З розширенням економічного співробітництва на якісно новий рівень піднялися американо-грузинські взаємини [7, с. 23].

Зовнішньополітичний курс президента М. Саакашвілі майже по суті, не зазнав змін, оскільки головна стратегічна мета Грузії – інтеграція до європейської та євроатлантичної спільноти – залишалася пріоритетною. Різке наростання інтересу США до Грузії обумовлено і наслідками збройного конфлікту між Росією і Грузією в серпні 2008 року, проблемою Криму, а також тим, що це практично єдиний регіон, де ще не вирішено питання про межі євроатлантичного співтовариства. В січні 2009 року в Вашингтоні Міністр закордонних справ Грузії Григол Вашадзе і державний секретар США Кондоліза Райс підписали Хартію про стратегічне співробітництво між двома країнами – документ, який носить декларативний характер, визначає напрями співпраці і визнає підтримку суверенітету і територіальної цілісності Грузії з боку США. В рамках Хартії про стратегічне співробітництво створені чотири спільні робочі групи, які працюють за чотирма пріоритетними напрямками – з питань демократії, безпеки, економічного розвитку і відносин між народами.

Підписання в Вашингтоні 9 січня 2009 року між Сполученими Штатами Америки та Грузією «Хартії про стратегічне партнерство», підтверджує важливість відносин між стратегічними партнерами, і покликано розширювати співпрацю з широким спектром пріоритетних питань – поширення демократії та економічної свободи, забезпечення безпеки і територіальної цілісності, а також зміцнення енергетичної безпеки в євразійському регіоні.

Виступаючи в Конгресі США 18 червня 2009 р. помічник державного секретаря у справах Європи і Євразії Філіп Гордон зазначив, що «Південний Кавказ повинен йти європейським шляхом, а Сполучені Штати твердо налаштовані просувати «рубежі свободи» в Вірменію, Азербайджан і Грузію, допомагаючи цим країнам залагоджувати регіональні конфлікти і будувати демократичні інститути» [1, с. 98–100].

Під час офіційного візиту до Москви 7 липня 2009 року президент США Барак Обама на зустрічі з російським президентом Д. Медведевим висловив свою переконаність, що «територіальну цілісність і суверенітет Грузії повинні поважати, і ніхто не зацікавлений у відновленні військового конфлікту в цій зоні». Віце-президент США Дж. Байден, який відвідав Грузію 22 липня 2009 р. заявив, що «США виступають проти будь-яких зон впливу та сфер інтересів, а перезавантаження у відносинах з Москвою зовсім не означає, що Вашингтон готовий пожертвувати своїми теплими відносинами з Грузією чи Україною». Візит Дж. Байдена до Грузії, в розпал політичної кризи, став свідченням того, що США не мають наміру розривати будь-які взаємини з Грузією, а навпаки, намагаються розвивати та підтримувати їх [3, с. 52–53].

У квітні 2010 року президент Саакашвілі виступив перед численною аудиторією Школи Кеннеді при Гарвардському університеті з доповіддю «Грузія і безпека на Чорному морі». У своїй доповіді Саакашвілі, зіставивши «кольорові» революції на пострадянському просторі, спробував сформулювати критерії їх успіху. «Зміщення лідерів можливо, захоплення парламентів виглядає ефектно, однак сенс справжньої революції полягає не в яскравих кадрах на телеекрані, а в процесі реформ», – заявив пан Саакашвілі, вказавши на те, що головним завданням «революції троянд» в Грузії стала трансформація колишнього політичного режиму, синонімами якого були авторитаризм і корупція. «Грузинські громадяни вже звикли до свободи і демократичних цінностей – це наше головне досягнення», – підкреслював Михайло Саакашвілі [2, с. 76].

На початку березня 2011 року відбулася грузино-американська конференція з двостороннього співробітництва в сфері безпеки, в якій взяли участь представники міністерства оборони Грузії і посол США. В ході конференції говорилися про те, що пріоритети у співпраці будуть сконцентровані в основному на військову освіту та поліпшення контролю управління і системи комунікацій в збройних силах Грузії. Конгрес Сполучених Штатів наполягає на «нормалізації» американо-грузинських відносин. Серед іншого сюди включається і відновлення поставок в республіку зброї. Даний пункт передбачається в військовому бюджеті на 2012 р., затвердженому американськими законодавцями.

Проаналізувавши дану проблему можна дійти до наступних висновків:

По-перше: з впевненістю можна говорити про те, що Грузія знайшла своє місце в сучасній міжнародній системі. Слід відзначити той факт, що, незважаючи на зміни в світі, статус Грузії залишається незмінним. Вона завжди намагалася вести врівноважену, неагресивну зовнішню політику. Двосторонні дипломатичні відносини з Грузією підтримують більш ніж сто країн, також вона має багатогранні, дружні і партнерські відносини з провідними країнами світу.

По-друге: прагнення Грузії до інтеграції із Заходом відбувалося з самого початку незалежності і набуло вже більш виражені контури в останні роки правління президента Шеварнадзе. Цей факт засвідчує те, що у лютому 1997 року на зустрічі з генеральним секретарем НАТО міністр закордонних справ Грузії зазначив, що європейська інтеграція є одним з пріоритетів держави. Це також підтверджує аналіз Концепції зовнішньої політики Грузії, в якій пріоритет в політиці побудови міждержавних відносин віддається Сполученим Штатам і країнам Європи.

По-третє: щодо капіталовкладення і допомоги ззовні, можна говорити про допомогу з боку стратегічного партнера Грузії – США. Прослідкувавши співпрацю цих двох країн, можна з упевненістю говорити про двостороннє співробітництво, яке характеризується економічною підтримкою однієї та демократичною відданістю іншої держави. Грузія пережила величезний занепад в середині своєї країни, проте незважаючи на всі ці фактори і залучившись підтримкою інших країн, зараз ми бачимо державу, яка змогла стати на ноги і продовжує рухатися вперед розвиваючи свій економічний, політичний, військовий, освітній потенціал.

Список використаних джерел

1. Бахтуридзе З. З. Особенности развития внешнеполитической стратегии Грузии при президенте Э. А. Шеварнадзе (1995–2003 гг.). – Тамбов: Грамота, 2011. – №8 (14): в 4–х ч.
2. Бжезинский В. Г. Великая шахматная доска. – М., 2002. – 375 с.
3. Большаков А. Г. Постконфликтная Грузия: от несостоявшегося государства к модернизированной политике?. – М., 2009. – Т.52. – №1. – 122 с.
4. Гаджиева К. С. Геополитика Кавказа. – М., 2001. – 463 с.
5. Гегелашвили Н. А. Политика Вашингтона в государствах Южного Кавказа и Центральной Азии // США–Канада: экономика, политика, культура. – Т., 2007. – №5. – С.35–52.
6. Гибрадзе Р. Н. Место Грузии в геостратегическом пространстве. – Т., 2009. – 180 с.
7. Гукасян И. А. Грузино–российские отношения в контексте геополитических и геоэкономических интересов ЕС, США и НАТО (1991–2003 гг.). – М., 2008. – 30 с.
8. Гусейнов. В. А. Южный Кавказ: тенденции и проблемы развития (1992–2008 годы). – М., 2008. – 392 с.
9. Дорошко М. С., Шпакова Н. В. Геополитическая среда и ориентация стран СНГ. – К., 2011. – 195 с.
10. Загладин Н. В. Конфликт вокруг Грузии – симптом кризиса системы миропорядка. – Т., 2010. – №5. – С.112.
11. Калитчак Р. Г., Зазуляк З. М. Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство / Збірник матеріалів II міжнародної науково–практичної конференції. – Л., 2015. – 833 с.
12. Качарова Н. Е. НАТО – приоритет внешней и национальной безопасности Грузии. – Т., 2009. – Т.11. – №3–3. – С.54.
13. Сухиашвили Д. Т. Зовнішня політика Грузії в контексті євроінтеграції: автореф.: Нац. ун–т Одес. юрид. акад. – Одеса, 2013. – 87 с.
14. Циватий В. Г. Зовнішня політика Грузії після «Револуції троянд» 2004 р. // Журнал «Україна дипломатична». – К., 2012. – С.32.

References

1. Bahturidze Z. Z. Osobennosti razvitiya vneshnepoliticheskoy strategii Gruzii pri prezidente Je. A. Shevarnadze (1995–2003 gg.). – Tambov: Gramota, 2011. – №8 (14): v 4–h ch.
2. Bzhezinskij V. G. Velikaja shahmatnaja doska. – M., 2002. – 375 s.
3. Bol'shakov A. G. Postkonfliktnaja Gruzija: ot nesostojavshegosja gosudarstva k modernizirovannoju politike?. – M., 2009. – T.52. – №1. – 122 s.

4. Gadzhijeva K. S. Geopolityka Kavkazu. – M., 2001. – 463 s.
5. Gegelashvili N. A. Politika Vashingtona v gosudarstvah Juzhnogo Kavkaza i Central'noj Azii // SSHA–Kanada: jekonomika, politika, kul'tura. – T., 2007. – №5. – S.35–52.
6. Gibradze R. N. Mesto Gruzii v geostrategicheskom prostranstve. – T., 2009. – 180 s.
7. Gukasjan I. A. Gruzino–rossijskie otnoshenija v kontekste geopoliticheskikh i geojekonomicheskikh interesov ES, SSHA i NATO (1991–2003 gg.). – M., 2008. – 30 s.
8. Gusejnov. V. A. Juzhnyj Kavkaz: tendencii i problemy razvitija (1992–2008 gody). – M., 2008. – 392 s.
9. Doroshko M. S., Shpakova N. V. Geopoliticheskaja sreda i orientacija stran SND. – K., 2011. – 195 s.
10. Zagladin N. V. Konflikt vokrug Gruzii – simptom krizisa sistemy miroporjadka. – T., 2010. – №5. – S.112.
11. Kalytchak R. G., Zazulyak Z. M. Spolucheni Shtaty Ameriky u suchasnomu sviti: polityka, ekonomika, pravo, suspil'stvo / Zbirnyk materialiv II mizhnarodnoi' naukoivo–praktychnoi' konferencii'. – L., 2015. – 833 s.
12. Kacharava N. E. NATO – prioritet vneshnej i nacional'noj bezopasnosti Gruzii. – T., 2009. – T.11. – №3–3. – S.54.
13. Suhiashvili D. T. Zovnishnja polityka Gruzii' v konteksti jevrointegracii': avtoref.: Nac. un–t Odes. juryd. akad. – Odesa, 2013. – 87 s.
14. Civatyj V. G. Zovnishnja polityka Gruzii' pislja «Revolucii' trojand» 2004 r. // Zhurnal «Ukrai'na dyplomatychna». – K., 2012. – S.32.

Osmolovska O. Y., candidate of historical sciences, associate professor, National pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), mikhaylenko2111@gmail.com

Mikhaylenko I. O., student of Dragomanov National pedagogical University (Ukraine, Kyiv), mikhaylenko2111@gmail.com

Georgia – USA: Multilateral Cooperation (1991–2012)

Analysis of the historical experience and foreign political processes of Georgia, which began after the declaration of independence in 1991 and until 2012. The features of Georgia's foreign policy priorities, namely, cooperation with the US, are highlighted, and the attractiveness and profitability of such cooperation both for Georgia and for America is emphasized.

Keywords: foreign policy, international relations, foreign policy guidelines, investments, democratic processes.